

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ВИНИКНЕННЯ ІНСТИТУТУ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Юрченко А.М.

(аспірант Національного університету ДПС України)

Анотація. У даній статті досліджуються історичні аспекти виникнення інституту взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час кримінального провадження.

Ключові слова: взаємодія, слідчий, оперативні підрозділи, слідчі дії.

Аннотация. В данной статье исследуются исторические аспекты возникновения института взаимодействия следователя с оперативными подразделениями в ходе уголовного производства.

Ключевые слова: взаимодействие, следователь, оперативные подразделения, следственные действия.

Yurchenko A.M. Historical origins of the institute of an interaction of an investigator with the operational subdivision during the criminal proceedings

A development of the institute of interaction of an investigator with the operational subdivision in criminal legislation – is a very complicated, protracted and controversial process. It reaches into scientific heritage of many generations.

As for the history of the institution of a cooperation of the authorities and officials in the pretrial stage of criminal proceedings in Ukraine should emphasize the follows: one can hardly say about the existence of this institution before the reform in the 60-ies years of the XIX century. There was no explicit distribution among authorities who carried out the procedural and operational search activities during preliminary investigations in criminal proceedings in the Russian Empire.

On November 20 year 1864 The Emperor Alexander II approved first, in our understanding, criminal procedure code of Russia – the Statute of the criminal proceedings. Fundamental ideas that make it the most progressive procedural law of that time were realized in this document. The following was assumed: “For the production of the consequences in cases of crimes and misdemeanors are made judicial investigators”. The duty of the police to execute certain investigative instructions, including relating to search for criminals was assumed in the Statute of criminal proceedings.

After the October Revolution, the Soviet government canceled the system of law that existed in the Russian Empire. First Criminal Procedure Code of the USSR was approved by Ukrainian Central Executive Committee on September 13 year 1922 and put into effect on September 20 year 1922. This document had united the Soviet norms of procedural law and took into account the specific features of the Ukrainian national law. There was one fundamental thing in the Criminal Procedure Code 1922: “No one can be deprived of liberty and detained except in the cases specified in the law and in the manner prescribed by law”. The activities of authorities of inquiry and preliminary investigation were regulated in more detail in there.

Adoption on October 31 year 1924 Fundamentals of criminal justice in Soviet Union was a major milestone in the development of criminal procedural law. The Criminal Code of RSFSR (Russian Soviet Federative Socialist Republic) (year 1926), Criminal Code of USSR (year 1927), Criminal Procedure Code of USSR (year 1927) were adopted on base of Fundamentals of criminal justice in Soviet Union. Criminal Procedure Code of USSR year 1927 was written on base of CPC USSR year 1922.

The adoption of new criminal procedure codes of the Union republics began with the adoption of Fundamentals of criminal justice of the USSR on 25 December year 1958.

The Criminal Procedure Code of Ukraine was adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on April 13 year 2012. It came into effect on November 19 year 2012. The investigating authority during the investigation of criminal proceedings was significantly expanded according to this Code. As a result we can say that the current practice produces new and improves traditional fields of cooperation between the investigator and operative subdivisions aimed at improving the quality of pre-trial investigation.

Key words: the interaction, the investigator, operational subdivision, criminal proceedings.

У вирішенні завдань ефективного розслідування злочинів важлива роль належить взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів як погодженої діяльності, що забезпечує швидкість та якість розслідування. Термін «взаємодія» у кримінальному процесуальному законодавстві відсутній, але він досить часто виступає об'єктом дослідження науковців у галузі права, у зв'язку з тим, що на практиці взаємодія відбувається між правоохоронними відомствами та їх підрозділами і регулюється відомчими нормативно-правовими актами. Однак недостатньою є теоретична база та відсутнє однозначне уявлення правової та організаційної сутності взаємодії

правоохоронних відомств, чим і визначається необхідність дослідження загальних питань такої взаємодії.

Слово взаємодія є складним словом і складається з двох простих «взаємо» і «дія». Термін «взаємодія» відрізняється від таких близьких за значенням понять, як «взаємозв'язок», «координація», «сприяння», «виконання доручень і вказівок», «узгоджені дії», «надання допомоги», значення яких впливає з їх змісту. Поняття взаємодія вживається у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні під взаємодією розуміється співпраця, яка розкривається в спільних узгоджених діях, спрямованих на досягнення спільної мети, у взаємній допомозі під час вирішення завдань, кримінального судочинства. Однак найчастіше воно вживається тоді, коли мова йде про узгоджену діяльність різних органів держави, цілі і завдання яких певною мірою співпадають (прокуратура, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України тощо), або різних структурних підрозділів одного державного органу з іншими. Ця обставина дозволила дослідникам зробити висновок про те, що стосовно розслідування злочинів взаємодія являє собою колективну діяльність різних підрозділів органів внутрішніх справ і їх представників, уповноважених здійснювати дізнання і досудове слідство, що припускає поєднання окремих дій у єдину сукупність, найбільш придатну для досягнення загальної мети. З виникненням кримінального судочинства в ньому одночасно з'являється і взаємодія між різними його учасниками, які мають спільні інтереси і прагнуть досягти єдиної мети [1, с. 272-277].

Розвиток інституту взаємодії слідчого з оперативними підрозділами у кримінальному законодавстві складний, тривалий і суперечливий процес. Він сягає у наукові надбання багатьох поколінь.

Як нам відомо з історії, в XIX ст. західноукраїнські землі такі як Східна Галичина, Північна Буковина і Закарпаття – перебували під владою Австрійської монархії, а переважна більшість українських земель (80%) – Лівобережжя, Слобожанщина, Правобережжя, Південь входили до складу Російської держави, тому в даній статті ми будемо характеризувати історію виникнення інституту взаємодії органів і посадових осіб саме за часів Російської імперії, оскільки переважна більшість українських земель в той час була під її складом.

Що стосується історії виникнення самого інституту взаємодії органів і посадових осіб у досудових стадіях кримінального процесу, на теренах України, то навряд чи можна говорити про його існування до реформи 60-х років XIX століття, в кримінальному судочинстві Російської імперії не було явного розподілу між органами, які здійснювали під час попереднього розслідування процесуальну і оперативно-розшукову діяльність («сыск») [2, с. 7]. Відповідно до указу Імператора Олександра II від 8 червня 1860 року функція попереднього слідства була вилучена у поліції і передана судовим слідчим, які перебували на службі у міністерстві юстиції. Пізніше, 20 листопада 1864 року імператор Олександр II затвердив перший в нашому розумінні КПК Росії – Статут кримінального судочинства. В ньому були реалізовані фундаментальні ідеї, які роблять його найпрогресивнішим процесуальним законом того часу. В ньому передбачалося, що «Для производства следствий по делам о преступлениях и проступках состоят судебные следователи». Судові слідчі знаходились в організаційному та процесуальному підпорядкуванні окружного суду. Саме прийняття слідчим до свого провадження справи вважалось судовим актом. Тому почате слідчим кримінальне провадження не могло бути зупинене чи закрите прокурором.

Слідчий міг розпочинати досудове розслідування не тільки за повідомленням поліції чи прокурора, але і по скаргах потерпілих осіб, а також у випадку явки з повинною або на свій власний розсуд, якщо йому стало відомо про вчинене правопорушення з інших джерел. Нагляд за попереднім слідством здійснював прокурор.

У Статуті кримінального судочинства передбачався обов'язок поліції виконувати окремі доручення слідчого, в тому числі і пов'язані з розшуком злочинців [9, с. 27]. Про

буду-яке правопорушення поліція не пізніше доби повинна була повідомити судового слідчого та прокурора. Коли ні судовий слідчий, ні прокурор не можуть бути вчасно присутніми при огляді місця вчинення злочину, то в такому випадку обов'язок проведення досудового слідства покладено на поліцію. Під час проведення досудового розслідування, поліція для отримання необхідної їй інформації займалася розшуком осіб, що вчинили правопорушення, проводила допити осіб, тощо. Матеріали закінченого досудового розслідування поліція передавала судовому слідчому, передавши судовому слідчому матеріали досудового розслідування, поліція про це сповіщала прокурора. Як уже зазначалося раніше за Статутом кримінального судочинства передбачався обов'язок поліції виконувати окремі доручення слідчого. В ті часи, поліція була підзвітна і підконтрольна судовому слідчому та прокурору. У своїй діяльності поліція керувалась «Инструкцией чинам Киевской сыскной полиции» (1905р.) – це перший в Російській імперії нормативно-правовий акт, який регулював аспекти організації і діяльності поліції. З початком застосування вказаних правових норм можна пов'язувати виникнення інституту взаємодії слідчого і оперативних підрозділів.

На території України «сыскные отделения» існували в Києві, Одесі, Харкові- 1 розряду, Єкатеринославі, Севастополі, Миколаєві – 2 розряду, Житомирі, Кам'янець-Подільському, Полтаві, Кременчузі, Херсоні, Бердичеві, Єлисаветграді, Керчі, Ялті – 3 розряду і в Чернігові – 4 розряду. Після революції 1917 року вони продовжували діяти під різними назвами – «уголовно-сыскная милиция», «судебная милиция», «уголовно-разведывательные отделения», «уголовно-розыскные комиссариаты» и т.п. Жовтнева революція 1917 року призвела до розвалу і розгрому царського поліцейського апарату на Україні. Повсюди проходили розгони і роззброєння поліції та арешти поліцейських.

Після Жовтневої революції радянська влада скасувала систему права, що існувала в Російській імперії. У роки революційних потрясінь та громадянської війни правова система знаходилась в зруйнованому стані і занепаді, події, що мали місце після 1917 року, зруйнували вироблену класичну систему слідства та правосуддя. Під час формування нової системи були використані окремі положення старої системи, проте із врахуванням ідеологічних позицій, нові нормативні акти не сприйняли багатьох ліберально-демократичних форм, засад та гарантій справедливого розслідування [11, с. 219].

Декретом Ради народних комісарів від 24 листопада 1917 року про Суд №1 були ліквідовані всі існуючі судові та слідчі органи, були створені місцеві суди в складі судді і двох народних засідателів та трибунали, цікавим було те, що проведення розслідування доручалось судді чи особливим слідчим комісіям.

Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив 12 грудня 1917 р. у Харкові Радянську владу і створив Українську Радянську республіку. В зв'язку з цим більшовики стали перед завданням формування нових органів охорони правопорядку. З цією метою в складі Радянського уряду України – Народного Секретаріату – було створено Секретарство судових справ, на яке покладалася організація та керівництво міліцією, охорона громадської безпеки, організація боротьби зі злочинністю.

Згідно з Декретом про Суд №2 від 7 березня 1918 року правосуддя здійснювалось народними судами, запроваджувались колегіальні слідчі органи – окружні слідчі комісії, на які було покладено обов'язок організації боротьби зі злочинністю.

На початку 1919 р. у складі Ради Народних Комісарів Української Радянської Республіки було організовано Народний Комісаріат внутрішніх справ. Декретом Ради Народних Комісарів України від 9 лютого 1919р. було створено робітничо-селянську міліцію.

Положенням про народний суд від 21 жовтня 1920 року було скасовано інститут колегіального розслідування, замість якого були введені народні слідчі. У цей період проводився активний пошук ефективних моделей українського національного права.

З 1922 року проводиться кодифікація процесуального законодавства, як Радянського союзу так і союзних республік. Перший Кримінально-процесуальний кодекс УСРР затверджений ВУЦВК 13 вересня 1922 року і введений у дію 20 вересня 1922 року [3], об'єднав норми радянського процесуального права, та врахував окремі особливості українського національного права.

Аналізуючи Кримінально-процесуальний кодекс 1922 року, слід зазначити що багато нормативно-правових норм були запозиченні зі Статуту Кримінально судочинства 1864 року. За Кримінально-процесуальним кодексом 1922 року принциповим було положення про те, що «ніхто не може бути позбавлений волі та взятий під варту інакше, як у зазначених у законі випадках та у визначеному законом порядку». В ньому більш докладно регламентувалась діяльність органів дзнання та попереднього слідства. Так, стаття 112 КПК 1922 року вказує на те, що: «Следователь, получив сведения или материалы о совершившемся в его участке преступлении, ему подследственным, обязан не позднее 24 часов по арестантским делам и 48 часов по всем остальным делам приступить к производству следствия, составив о том постановление, копия которого немедленно направляется прокурору. С момента начатия предварительного следствия органы дознания вправе действовать по данному делу не иначе как по поручению следователя». Стаття 114 КПК 1922 року зазначає наступне: «Следователь направляет предварительное следствие, руководствуясь обстоятельствами дела, в сторону наиболее полного и всестороннего рассмотрения дела. Следователь не вправе отказать обвиняемому или потерпевшему в допросе свидетелей и экспертов и в собрании других доказательств, если обстоятельства, об установлении которых они ходатайствуют, могут иметь значение для дела». Водночас ст.119 КПК вказує саме на строки, в які попереднє слідство повинно бути закінчено: «Предварительное следствие должно быть закончено в течение 2 месяцев со дня объявления подозреваемому лицу постановления о привлечении его в качестве обвиняемого. При невозможности закончить следствие в 2 месячный срок, следователь сообщает прокурору о причинах, задерживающих окончание следствия».

Згідно ст. 121 КПК 1922 року «Надзор за производством предварительного следствия осуществляется прокурором, который вправе знакомиться с актами предварительного следствия и давать указания следователю о направлении и дополнении следствия. Указания, сделанные прокурором, обязательны для следователя» [3].

Великою віхою розвитку кримінально-процесуального законодавства стало прийняття 31 жовтня 1924 року Основ кримінального судочинства СРСР, на основі яких був прийнятий КК РРФСР (1926р.), КК УСРР (1927р.), КПК УСРР (1927р.).

Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927 року [4] побудований на основі КПК УСРР 1922 року. Згідно з коментарем цього кодексу, а саме ст.94 КПК УСРР 1927 р. «Основными органами дознания являются органы милиции и уголовного розыска и органы Государственного Политического управления; остальные органы дознания производят расследования лишь по делам, отнесенным к ведению определенной инспекции». Коментар ст.96 КПК УСРР 1927 р. зазначає «Законом устанавливается ряд ограничений для органов дознания при производстве ими расследования по делам, не требующим предварительного следствия. Органу дознания разрешается применять более легкие меры пресечения предусмотренные ст. 143 УПК до привлечения лица в качестве подозреваемого и что право органов следствия, предусмотренное 2 ч. 143 УПК, безусловно должно быть распространено и на органы дознания. Следователь может предложить органу дознания отменить избранную меру пресечения или заменить ее другой, или же избрать меру пресечения, если таковая не была избрана органом дознания».

Крім того ст.104 КПК УСРР 1927 року «За производством дознания по каждому отдельному делу наблюдает следователь, в участке которого находится данный орган

дознання. Следователь имеет право во всякое время знакомиться со всеми материалами дознания по каждому делу, давать указания органам дознания и предлагать произвести то или иное действие по производству дознания. Указания и предложения следователя для органов дознания обязательны. Жалобы на действия органов дознания подаются следователю и им же разрешаются. Общий надзор за действиями органов дознания имеет прокурор». В розвиток цього положення ст. 115 КПК УСРР 1927р. зазначає, що «Надзор за производством предварительного следствия осуществляется прокурором, который вправе знакомится с актами предварительного следствия и давать руководящие указания следователю о направлении и дополнении следствия. Указания, сделанные прокурором, обязательны для следователя» [4]. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927р. порівняно з КПК УССР 1922 р. доповнювався новими положеннями, які відображали тенденцію посилення впливу держави на суспільство. Органам слідства, дізнання, прокуратури й суду заборонялося відмовляти в прийнятті до свого провадження кримінальної справи або припиняти кримінальну справу про суспільно небезпечне діяння на тій підставі, що в Кримінальному кодексі був відсутній цей склад злочину. Таким чином, кримінально-процесуальне законодавство підкріплювало застосування принципу аналогії закону в кримінальному праві.

З прийняттям 25 грудня 1958 року Основ кримінального судочинства СРСР, у союзних республіках розпочато прийняття нових КПК на їх засадах. Відповідно до цих Основ 28 грудня 1960 року був прийнятий КПК УРСР [5]. За цим кодексом, ст.101 КПК УРСР дає вичерпний перелік органів дізнання, а ст. 102 КПК УРСР органів досудового розслідування.

Згідно ст. 103. КПК УРСР на органи дізнання покладається вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили. Про виявлений злочин і почате дізнання орган дізнання негайно повідомляє прокурора.

За ст. 104 КПК СРСР на органи дізнання покладається такий обов'язок: «За наявності ознак злочину, що не є тяжким, орган дізнання порушує кримінальну справу і, керуючись правилами кримінально-процесуального закону, проводить слідчі дії до встановлення особи, яка його вчинила. Після цього орган дізнання, додержуючи строків (не більше 10 днів, починаючи з моменту встановлення особи яка його вчинила), передбачених частиною 1 статті 108 цього Кодексу складає постанову про передачу справи слідчому, яку подає прокурору для затвердження.

У разі порушення органом дізнання справи про тяжкий злочин він зобов'язаний передати її слідчому через прокурора після виконання невідкладних слідчих дій у межах строку не більше 10 днів з моменту порушення справи.

Якщо у справі про тяжкий злочин, що передана слідчому, не встановлено особу, яка його вчинила, орган дізнання продовжує виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляє слідчого про їх наслідки.

Після вступу слідчого у справу орган дізнання зобов'язаний виконувати доручення слідчого щодо проведення слідчих та розшукових дій». Згідно ч. 3 ст. 114 КПК СРСР до повноважень слідчого належить давати органам дізнання доручення і вказівки про провадження розшукових та слідчих дій і вимагати від органів дізнання допомоги при провадженні окремих слідчих дій. Такі доручення і вказівки слідчого є для органів дізнання обов'язковими, і органи дізнання зобов'язанні їх виконувати в десятиденний строк.

З прийняттям Верховною Радою України 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального кодексу України та вступом його в дію 19 листопада 2012 року [6], значно розширились повноваження слідчого під час розслідування кримінальних проваджень. Підстави для проведення оперативно-розшукових заходів та сам порядок їх проведення доволі змінився. Зокрема в кримінальному процесуальному законодавстві 2012 року законодавець значно розширив засоби збирання доказів у кримінальному провадженні шляхом закріплення в ньому загальної процедури

проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Раніше більшість цих заходів, окрім накладення арешту, огляду та виїмки кореспонденції і зняття інформації з каналів зв'язку, можна було здійснювати лише в межах оперативно-розшукової діяльності, яку ініціативно проводили оперативні підрозділи органів, визначені у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [8].

А з прийняттям у 2012 році КПК України в главі 21 передбачений виключний перелік та процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а також суб'єкти проведення цих дій. Пункт 6. ст. 246 КПК України зазначає, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій відноситься до компетенції слідчого, а не оперативного працівника, як це було раніше. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий може доручити оперативним працівникам. Під час виконання доручень слідчого, прокурора, співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. З метою приведення наказів МВС України, що стосуються організації роботи з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, в тому числі і стосовно питань процесуальної взаємодії у відповідність до положень КПК України, 14.08.2012 року був прийнятий наказ МВС України № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [7]. Відповідно до цього наказу основним завданням взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ України є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх вчинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

Підводячи підсумок можна зазначити наступне, що нинішня практика виробляє нові та удосконалює традиційні напрямки взаємодії слідчого з оперативними підрозділами спрямованими на підвищення якісного рівня досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Керевич О. В. Процесуальні й організаційні аспекти взаємодії слідчого та органу дізнання щодо розкриття та розслідування злочинів / О. В. Керевич // Вісник Запорізького юридичного інституту / Запорізький юрид. ін-т. МВС України. – Запоріжжя, 2004. – № 2 (27). – С. 272-277.
2. Бекетов М. Ю. Следователь органов внутренних дел и милиция: взаимодействие при расследовании преступлений. Учеб. пособие / М. Ю. Бекетов. – М. : Щит-М; Мос. УМВД РФ, 2004. – 257 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922р. : затверджений Постановою ВУЦВК від 13 вересня 1922р. – Офіц.вид.-Х.: [б.в.], 1922.
4. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1927р. : затверджений Постановою ВУЦВК від 20 липня 1927р. // Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського Уряду України. – 1927. - Відділ I., №36-38.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України: Закон від 28.12.1960 р. № 1001-05 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1961. – № 2.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13.
7. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень: Наказ МВС від 14.08.2012 р. № 700: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MVS391.html.
8. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992 р. – № 22.
9. Елинский В. И., Исаков В. М. Становление и развитие уголовного сыска в России (X – нач. XX вв.) / В. И. Елинский, В. М. Исаков. – МВД России, 1998. – 80 с.
10. Антология сыска от полиции к внешней разведке. Уголовный сыск: документы и материалы (XI- нач. XX.). Киев, Знание Украины – 2006 – 611 с.
11. Гарбовський Л.А. Потерпілий у кримінальному процесі: історико-правовий аспект/ Гарбовський Л.А., Д.В. Діденко // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2012. – № 2(57). – С. 219-225.